

HITETLEN JEZABEL VAGY DICSŐSÉGES JUDIT?

Báthory Zsófia apológiája (1674)

Történelmünk és művelődésünk forrásainak kiadása ismét fontos feladatává lett a magyar tudománynak. A régebben megindult, ám időközben félbemaradt nagy sorozatok folytatása mellett szükséges a kisebb forráscsoportok feltárása is. Még nagy közgyűjteményeink is tartogatnak számunkra meglepetéseket, nem is beszélve a kisebb világi és egyházi intézmények könyv- és levéltáiról. Ugyanakkor a lehetőségekhez képest fel kell használnunk az egyébként sokszor nehezen hozzáférhető (egyes esetekben kifejezetten csak tezaurálási célokat szolgáló) magángyűjteményeket is. Ma ugyanis még ritkaságszámba mennek az olyan gyűjtő-szakemberek, akik részint maguk, részint kollégáik segítségével publikálják féltett darabjaikat. Ezeknek egyike Endrei Walter, akinek gyűjteményéből az alábbi iratot közlésszerűen közlünk.¹

A kézirat kétrét hajtott papírvén három sűrűn teleírt oldalt tartalmaz. A papír vízjegye a postakürt, alatta MP betűk. A barna tintával írt szöveg írásformája jellegzetesen XVII. századi másolatra (esetleg tisztázatra) utal. Az eredetileg nyolcadrétre összehajtott irat külzetén ugyancsak XVII. századi, de más kézzel ez áll: *Manifestum Rebellionis et ad id Responsus*. Szövege a következő:

„Mi az magyar nemzetnek lelki Testi Szabadságáért fegyvert viselő és számkivetést szenvedő magyarságnak Groffi, Uri, Feő nemes es Vitezlő Rendekből álló Deputatusi. Adgyuk emlékezetül, hogy valamiulta az el szenvedhetetlenül megh bántódott Magyar Nemzet, Edes hazaiából ki űzetvén fegyverben vagyon es Feiedelmi, nagy Emberek, halhatatlan példával minden keresztyenségh kívül fel hoherolása, nevezetes Feő Rende, idegen országokban örökös Tömlöczre irgalmatlanul valo küldések, es pogány kegyetlenséget megh halado rabságban kinoztatások es sok ártatlan igaz haza sart[z]oltatások, sokaknak utolso, es gyalázatos szegénységre iútságokutan, mostannis keserves számkivetessel szenved, mint ez üdő alatt-is, tellyes tehetségünkkel igyekeztünk azon, az megh búsúlt vitezlő Rendet fenyitekbe tarthassuk, az mint hogy a hol valami rendetlenségek mint efféle változo, es vizontságos időben megh estenek-is, azok is akaratumk kívül löttének. De mint

¹Ezúton köszönöm meg Endrei Walternek önzetlen segítségét, aki súlyos betegségében is lehetővé tette gyűjteménye kutathatóságát. Hálával tartozom néhai Benczédi Lászlónak, hasznos útmutatásaiért.

hogy Bathori Sofia Feiedelem Aszszony, valamint boldogh állapattyáb[an], Edes Hazánknak első s legh nevezetesb volt az keresztyén vallás üldözésében, ugy mostis amaz hitelensegerül híres Jezabelt megh haladó dühösséggel, ártatlan, es senkinek semmit nem vétő Praedikatorinkat fogattya, p[rae]dáltattya, fenyegeti, sententiaztattya, és öletnys akaria, mellyel az egész vitézlő Magyar Rend úyobban megh busitatván, közönségessen előttünk igy resolválták magokat. Mint hogy Látni valo dologh mint az előtt, most annál inkább, azon, megh irt Feiedelem Aszszony egyedül az [sic!] Evangelica keresztyeni vallás romlására es el törlésére igyekezik, es maga Joszagaban Lako, és magános Szeömély, mégh pedigh Aszszony Ember lévén, kinek Neméhez es Rendihöz kissebb sem illenék, méghis mindent, valamire érkezhetik szabadossan, es megh dühödött képpen el követt, es ninczen az Egész Országban, ki rola tégyen. Soha ökis már tovább ezt henyélő szemmel nem nezik, hane[m] az Teremtő Istennek nevére megh esküttenek, hogy ha a' megh fogott ártatlan Praedikatorokat el nem bocsáttya, es helyekben megh maradtakat tovább is kergetteti, praedaltattya, fogatattya, tömlöczözteti, annal inkább ha csak egyet-is megh ölettközzülők, eökis kezek levén keresztyeni vallások üldöztetéséért, ki ért ma is viselik az fegyvert eörömmel megh halnys, az egész Országban hodult, hodultalan helyeken, Király, Császár, Grofok, Ersek, Püspök, Káptalan Conventek Joszágiban valahova kardgyok es kariok el ér, es valahol Papot es Barátot, Jesu vitat es Licentiatust kaphatnak, az megh fogott Praedikatorokért fognak annál inkább ha csak édgyet megh ölet-is tizet ölnek megh érette, es mindeneket irgalmatlanul el követnek. Legyen azért az Egesz vilagnak ekeppen tudtára, hogy mindezeket, vagy ha ennel többek követköznekis, az megh irt Feiedelem Aszszony Rendkívül valo dühösködése es öldözése az oka. Melyrül mi mint igaz igyü s indulatu Emberek [ste]n s-az ő szent Angyalj, es az Hazának minden Renden lévő Lakosi előtt Tudományt tevén, hogy mind az mostaniakkal, s-mind az követközendőkkel eörök emlékezetben es bizonságul légyen, bocsatottuk ki ez Patens levelünket. Datum in quartirio Szalontensi. die 15 July. Anno 1674.

Ti, a' gazon lappango hazáikbol ki csapatot magyar tolvaioknak, koborlo szabadságokért fegyvert viselő Papisták es Papok hoheri.

Megh ölettek nemellyek közzületek, es rabságra vitettek, mert [ste]n s királyllyok ellen támadtatok.

Mikent igyekeztetek fenyétekben tartani az vitézlő Rendet, megh mutattya az mindennapi practica, nem lévén olly Istentelensegh, mellyet mikent Lucifernek Zásloiát fel emeltétek, el nem követték az magyarságnak testi, es Lelki marczongloi, Táborotokbol mint Pokolbul ki rohant Katonáitok.

Nézd el, az el czondorlott (nem már hazádot, mert ellene tamadtál) Magyar Országot; az te Istentelenseged miatt, az szél fuya sok szép roppant városoknak, faluknak helyeit; a' Templomok Istenes ekessegektül, mellyekkel reghi szent eleinktül fel öltöztetve valának, te általad megh fosztattak; az Isteni szolgálatok Városokon, falúkon mellyekkel Istennek szent rendeleseből, Magyarok Dicsőseges első szent királyja s-az után sok száz esztendokig másokis folytattak, az te kegyetlenseged miatt megh szüntek; Váron es kyrályi Városokon kívül, más sohül ördöghi kegyetlensegtek miatt, az Istennek igaz szolgái, nem safarkodhatnak; nemzetünk s-Hazánk edes teiével fel neveltetett Uri s-alacson rendü iambor, jo erkölczü

Vitez magyarok, kik Poganyoknak is Lehetek rettentői tyrannusi kezed miatt ki gyomlaltattak; az ártatlan gyermekek, (ki Poganyokkal-is hallatlan, es fene Vadak természetivel is ellenkezik) kik Nemzeted kedves maradeki, a' Pogányoknak harácsolttak tüled; s-az Pogánynak mint edes Apádnak ugy kereskedel [?] keresztyén edes magyar verel.

De ki győzné elő számlálni, sok féle keserű, merges, halalos gyümölcsöt az te Istentelen pártütésednek? bár ne látnánk keservesen mindennapon! ám így igyekeztek ti gonosságnak Generálisi fenyegetékben tartani az Istentül el szakadt nem magyarokat.

De Bátori Sofia feiedelem Aszszonyra haraguztok, mert Vallástokat üldözi, Praedikatorokat fogattat, praedaltat, halallal fenyeget etc.

Ted férre (ha megh emberek természetiből éppen ki nem öltöztél) mérges bögyödben forralt ördöghi haragodat, kerlek bántotté a' Feiedelem Aszszony valamely Praedikátort, vagy Kálvinistát, minek előtte az te ördöghi Táborodnak hoheri, sok Catholicusokat, es Papokat megh nem ölték volna? fogatott é? praedaltattotté Praedikátort, mégh az szegény Liszkay Papot, az Sárosit, a' Radit, a' Fűzerit kegyetlenül megh nem öltétek? mégh az Sakmári Jésvitákat, Szőlői Barátokat, a' Radi Barátot hoherul el nem marczongotátok? mégh sok más Papokat kemény fogságra nem hurczoltatok? mégh feles Catholicusok Templomit fel nem vertetek? es sok [ste]nfelő, artatlan Catholicusokat nem Tyrannizáltatok?

De legh közelebb bizonyitom igaz irasomat, az Feiedelem Aszszony égynehány réndbéli patens leveleivel, s-tys olvastatok, mellyekben protestál, ha tovább mentek a kegyetlenségben es Joszágit pusztittyátok; mert senki ez Országban miattatok annyi kárt nem vallott mint az Feiedelem Aszszony az kálvinista Praedikatorok fogaik keservesen megh siratni. Ám ugyan hogy nem szüntetetek, mert Javait tolvailottátok, Az Vári Papiát mindenéből kifoztottátok, az Tarpay mesterét es Licentiatussát megh öltétek, s-többet affélét. Ugy fakadott osztán arra, hogy az Praedikatorokban megh fogatott.

Melly ártatlanok legyenek pedigh az Praedikátorok másképpenn is, kérd megh a' Psoni Sententiát, s-nézd annak érdemlett gyümölcsét Győrött, Leopold Várában, s-másutt, a' hol dudollyák a' Rebellio notaiát, a Praedikátorok, eők kiszttették az egész Országot fegyverre a' király ellen, kiknek Vallástokra nezveis, balgatagul fogadtátok szavokat, mert az keresztyen Világon, az Papistak közöt nagyobb testi, s-ti itiletetek szerént lelki szabadságban az Calvinistaságh nem volt; s-ám az azu agonn-is el kell most férnetek.

Hogy azért Istenesen, mint régen Esther királyné Aszszony es dicsőseges Judith Aszszony népe es vallása mellett, szent buzgosággal tellyes levén ki költ Batori Sofia Feiedelem Aszszony, es tehetsége szerent oltalmazta Papiait s-Vallását, azért kell é hitetlen Jezabel Aszszonyhoz hasonlitanotok? es hogy Aszszony Ember levén, Neméhez, es Rendihez kisseb dologh sem illenék; de régen hozzá illet, noha Aszszony Ember volt Lorántfi Susánna, Feiedelem Aszszonyhoz, hogy üldözze az Papista Papokat, es Chr[ist]us Vérével plantáltatott igaz keresztyen reghi Vallásunkat: ugye? O ti tekelletlenségnek hazudozói!

Es mit esküttök, hogy tys Papokat Baratokat, Jesuitakat fogtok haborgatni, ha alább nem hagy a' dologban a' Feiedelem Aszszony? Vallyon nevezhettéke vagy

egy Papot az Országban, ki mellől békével elmentetek, minek előtte az Feiedelem Aszszony Istenesen buzgolkodot? Csak ti ne háborgatnátok az Feiedelem Aszszonyt, nem bántana senkit, mert Patens levelében is olvastam, hogy csak az csendes életet kívánná.

Láddé akárki légy Pártos nem magyar, hogy hamissan gyomoskodol, a' io [ste]n felő Feiedelem Aszszonyra. Sőt bizonyára megh érdemi az öröke valo dicsőséget, es dicsiretet, hogy Istene, Ecclesiáia, királyia, Papiai mellet ki kell, kiért magasztaltassék az Ur mindenkor.

Ti azért minden gonosságnak Safári, kik reghi Jambor vitéz eleimknek [!] ősvényeket el tévezettették, es szegény Nemzetünkön, mayd el feleythetetlen gyalázatot tettetek, Térietek edes Anyátok, Hazátok kebelében, fészketeket ne undokítsátok: egyenlő szivel velünk az igaz Istent, es királyotokat, szolgáljátok. Amen.

Költ Cassa Várassában, Sz. Mihály havának 2. napián, 1674. Azért illy későn, mert minden igasságnékül valo Manifestumotokat csak tegnáp olvasám.”

Tudomásunk szerint sem a *Manifestum*, sem az arra adott válasz eddig nincs kiadva.² A létrejöttüket megelőző, s a bennük említett eseményeket azonban ismerjük. Ugyanígy nem ismeretlen a középpontban álló személy, Báthory Zsófia élettörténete sem.³ Itt nincs lehetőség, hogy részletesen kitérjünk azokra az intézkedéseire, amelyek nyomán birtokainak protestáns lakossága sokkal kedvezőtlenebb helyzetbe került, mint az ugyanott élő katolikus jobbágyok. A házassága miatt egy időre a kálvinizmusra áttértett fejedelemszony II. Rákóczi György halála után – fiával együtt – visszatért a katolicizmusra. Nyilván ez is indokolta azt a zélust, amellyel a magyarországi Rákóczi-birtokokon megkezdte a protestáns prédikátorok üldözését. 1671-ben elvette a sárospataki kollégiumot és elűzte a tanárokat s diákokat.⁴ Természetesen nem állott egyedül az erőszakos templomfoglalásokkal, mégis a kor protestáns közvéleménye – főként a Wesselényi-összeesküvés bukása után vállalt szerepe miatt – elsősorban őt okolta az immár politikai jellegű vádakkal is illetett lelkészek bebörtönzéséért. Ugyanakkor a Manifestumra adott válasznak is igaza van a katolikus klérus egyes tagjait, elsősorban szerzeteseket ért inzultusokkal, sőt gyilkosságokkal kapcsolatban. Természetesen, amikor utóbb a pozsonyi Judicium delegatum ebből is vádpontot kovácsolt,⁵ jól tudta, hogy nem a Pozsonyba citált lelkészek vétkesek ezeknek a papoknak a halálában, hiszen a legtöbb esetben spontán, előre meg nem szervezett népi megmozdulásokról volt szó. Makkai László találón mutatott rá: *A protestáns erdélyi fejedelemségre támaszkodó kuruc felkelők és a katolikus Habsburgokhoz hű labancok ellentéte szükségképpen vallásháború formájában robbant ki, s ezt elsősorban mindkét*

²Nem ismeri Deák Farkas, *Bújdások levéltára*, Bp., 1883. sem.

³H. Kiss Kálmán, *Báthori Zsófia életrajza in Magyar Protestáns Figyelő*, 1879. ill. kiny. Nagybánya; Meszlényi Antal, *Báthori Zsófia élete és végrendelete in Regnum*, 1938–39.

⁴Román János, *A sárospataki kollégium*. Bp., 1956. Báthory Zsófia erőszakos templomfoglalásai már korábban széleskörű tiltakozást robbantanak ki, vö. a felső-magyarországi 13 vármegye levele Lobkovitz Vencel herceghez, Kassa, 1665. nov. 18. ill. a felső-magyarországi evangélikus rendek követeinek előterjesztése a nádorhoz, ugyanebben az évben. In *TT* 1901. 325–330.

⁵Rác Károly, *A pozsonyi vértörvényszék dlozatai 1674-ben*, 2. kiad. 1. füzet. Lugos, 1889. 53 skk. 11.

oldalon a lelkészek szenvedték meg: a templomaikat védelmező protestáns parasz-
tok által agyonvert katolikus papok és szerzetesek s a vallási egységet erőszakoló
katolikus államhatalom által börtönbe, gályára küldött protestáns prédikátorok és
iskolamesterek.⁶

Rá kell mutatnunk egy érdekes apróságra: a pozsonyi vértörvényszék 1674.
március 5-én kezdte meg működését. Az ítéleteket a lelkészekre április 4-én,
a többiekre április 7-én mondták ki.⁷ A Nagyszalontán július 15-én kiadott
Manifestum azonban konkrétan legalábbis nem utal erre az eseményre. Annál
inkább a válasz, amely pontosan megismétli a legfőbb pozsonyi vádpontot, azt
ti., hogy az összeesküvés, majd a kuruc mozgalom felbújtói a protestáns lelkészek
voltak:

„Mely ártatlanok legyenek pedig a prédikátorok másképpen is, kérdd meg a
pozsonyi szentenciát, s nézd annak érdemlett gyümölcsét Győrött, Leopoldvárában,
s másutt, ahol dudolják a rebellió nótáját...”

A később gályarabságra adott prédikátorok bebörtönzését tehát teljesen jo-
gosnak, „érdemlett gyümölcsnek” ítéli, hiszen a Wesselényi-mozgalomban, majd
a kuruc megmozdulásokban résztvevő kálvinisták s az őket vezető lelkészek mi-
att vált pusztasággá Magyarországot, ők adják el még a gyermekeket is a velük
szövetkező pogányoknak. Miattuk pusztulnak a templomok, vész el a régi szent
királyok által meghonosított kultusz. Az „elcondorlott” Magyarország immár nem
hazája a bujdosóknak, akikkel szemben tudatosan használja éppen a kuruc propa-
ganda közkedvelt fordulatát: „pártos *nem magyar*.”

Ezután jön az igazi „veres tromf”: Báthory Zsófia, aki csak a békességes életet
szereti, csupán megtorlásként büntette a protestáns lelkészeket. Nem lehet őt a
hitetlen Jezabelhez hasonlítani (más ellenfelei egyenesen „fertelmes Jezabelnek”
titulálják), sokkal inkább hitét és nemzetét védelmező Eszter vagy Judit.

Végezetül a megtérésre inti a „régí jámbor vitéz eleinknek ösvényét” eltévesztő-
ket.

A Manifestumra adott válasz szerzőjét mindenképpen Báthory Zsófia közelebbi
ismeretségi körében kell keresnünk, olyan ember személyében, aki jártas a hitvitázó
irodalom formái, szerkesztési szabályaiban, s akinek heves, személyeskedő hangvéte-
le a fejedelemasszony melletti elkötelezettségét mutatja. A vitairat kassai keltezése
is közelebb hoz a megoldáshoz: nyilvánvalóan az ottani jezsuita rendház egyik
tagja ragadott tollat pátrónája érdekében. Báthory Zsófia valóban favorizálja a
jezsuitákat, különösen pedig Kiss Imre pátert, aki a fejedelemasszony „szürke”,
pontosabban szólva „fekete eminenciása” lesz. Kiss Imre Sámbar Mátyás mellett
rendje egyik legaktívabb hitvitázója a XVII. század közepén (Zoványi Jenő mutat
be egy egész „hitvita-lavinát”, mely Sámbar, majd Kiss iratai, válaszai és vi-
szontválaszai körül alakul ki, valóban a tromfosdi, a megpiricskélés, a görcsös bot

⁶Makkai László bevezetése, in *Galeria omnium sanctorum. A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete*. Bp., 1976. 21. A protestáns templomviszafoglalások korabeli képi ábrázolásairól
ld. Galavics Géza, *Hagyomány és aktualitás a magyarországi barokk művészetben – XVII. század. (A
barokk képzőművészeti tematika helyi elemei)* in *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti
tanulmányok*. Szerk. Galavics Géza. Bp., 1975. 261–263.

⁷Rácz Károly, *op. cit.* 58.

és bányászcsákány, meg a vén bivaly orrába való karika nem éppen emelkedett stílusában).⁸ Természetesen nemcsak a heves vérmérséklet, a hitvitázó türelmetlenség sugallja azt, hogy a szalontai Manifestumra adott válasz szerzőjét Kiss Imrében kell látnunk. A kulcsot a valószínű megoldáshoz az a halotti búcsúztató adja, amelyet Kiss páter mondott Báthory Zsófia felett, a kassai jezsuita templomban, 1680-ban.⁹

Igaz ugyan, hogy ez a teljes egészében csak kéziratosszerű másolatban fennmaradt mű jóval átgondoltabb, jóval nagyobb szabású, s nyilvánvalóan nem egy este készült, mint a Manifestumra adott válasz. („Azért ily későn...mert csak tegnap olvastam.”) Stílusban azonban igen sok hasonlóságot találhatunk, főként a fokozásokat, szónoki kérdéseket illetően. (Igen érdekes egyébként összevetni a Manifestum és a rá adott válasz stílusát: az előbbi nehézkes, tagolatlan, mellérendelések hosszú sorozata, mintegy egy tömbből faragva, az utóbbi viszont jóval lendületesebb, tagolt, fokozást, szóképeket, szólásokat használó, gyakorlott, a kor modern követelményeinek megfelelő stílusmunkája.)

A leglényegesebb hasonlóság azonban Báthory Zsófiának a bibliai hősnőkhöz, elsősorban Judithhoz való hasonlítása:

„Oh bizonyára erős, ditsiretes Asszonyi állat, magyar Judith Báthori Sophia!” (12. lev.) „Oh erős Magyar Judith! mennyiszor kiáltották az Ellenségek az ő szolgainak: Ha mellénk allot volna az Asszonyotok, már réghen nyertesek löttünk volna.” (13. lev.)

Hasonlóság mutatkozik Báthory Zsófia békés hajlamainak kidomborításában is: „Gonosz akaroi, kik tsak az edgy Igassagért voltak ellene, mert másképp soha senkit nem ügyekezett meg bántani, megh háboritván, csak azt szokta mondani az Istenre hagjom (...) Ha pedig valaha, valami keménységre kellett fakadni, a nagy igasságh s nagyobb Jó hozta magával, de ugyis soha rágalmazásra és ember szollásra nem fakadott gonoszakarói ellenis, mely ritka gémánt.” (17-18. lev.)

Kiss Imre 1680-as halotti prédikációja egyébként alaposabb elemzésre méltó mű. Azt bizonyítja, hogy Pázmány és Lépes Bálint hagyományainak a XVII. század második felében is van folytatása. Nem lehet sommásan elintézni a szerzőt, miszerint „a barokk stílus nyersebb, alantasabb változata jelentkezik” műveiben.¹⁰ Írói tárházának csak egyik eszköze a „veres tromf”-stílus. A barokk emblematika iránti érzékéről tanúskodik, hogy a gyászbeszédet a Báthoryak címerképére építi fel, néhol egészen merész metaforákat, concettokat használva.

⁸Zoványi Jenő, *Sámbár Mátyás és Kis Imre hitvitái s az ezekkel egyidejű hitvitázó művek*, in *Theologiai Szemle*, 1. 1925. 264–274.

⁹*Midőn az hatalmas halál a fennyen tündöklő Báthori családnak erős három szárnyas sárkány fogát megh rontotta és fel fordította Munkácsról Cassára érkezvén az Testel így predicállott a néhai minden kigondolható díszre méltó fejedelmi Báthori Sophia asszony halotti pompáján Pater Kiss Imre Jezuita. Nagy Szombatban Nyomatottatott az Académiai Bötöktel Srnensky Mátyás által Anno 1680.* Bp. ELTE Egyet. Kvt. Kézirattára, G 148. Koll. 1. A kéziratosszerű másolat a nyomtatott eredetiről (RMK I. 288(a)) készült, amelynek csak egy csonka példánya van meg, ugyancsak az Egyetemi Könyvtárban. A halotti beszédet röviden, pusztán könyvészetileg ismertette Illésy János, *Kiss Imre halotti beszéde Báthori Zsófia felett* in: MKsz 1894. 48–51. Kritikai kiadása előkészületben: *Halotti beszédek 1604–1708.* Sajtó alá rendezte Kecskeméti Gábor. Bev. Kecskeméti Gábor és Nováky Hajnalka. (sajtó alatt).

¹⁰*A magyar irodalom története*, 2. köt. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerk. Klaniczay Tibor, Bp. 1964. 218.

„Es mivel hogj azon ügjekezem tellyes tehetségemmel, hogj mentül hathatosab, élesebb, hegjesebb erőseb eszközt találhassak, hogj azzal az emberek elméiébe és szívébe be metczhessem nagj mélyen ennek a nagj dütsöséses Feiedelmi Aszszony-nak Istenes életét... Három czimeres hegyes Sárkán fogat tettem fel Praedicationi Fundamentumának. Kérem az Kegjes Halgatokat, szomorúsággal és méltó banattal lágyítsák magok sziveit, hogj ugj az Három Czimeres Fogh, mélyebben hathasson beléiek, szép lelki és Testij oktatásunkra is.” (8. lev.)

Valósággal meglepő Kiss szóképeinek plaszticitása. A következő néhány sor hallatán szinte egy drágakövekkel ékes barokk násfa jelenik meg előttünk:

„Plinius, bölts és éles elmével L. 47. cap. 6. igen ditsiri s magasztallya az Opalus nevü gémántot, hogj más három nevezetes gemántnak qualitássát, minémüségét szépségét magában foglalja, a Carbunculusnak gyenghén tsillámozó tűzét, az Améthystusnak égő s ragjogo pirosloságát, a Smaragdusnak Tengheri zöldségét. O drága kints! drága gémánt Báthori Sóphia! mely nagj perfectioban s majd határ nélkülválo tökéletességben foglalták magokban a Te Czimeres Három Fogaid, az három gémántnak, Hitnek Reménségnek, Szeretetnek szépségét és qualitássát.” (9. lev.)

Kiss Imre életpályájának egészét még nem ismerjük, hiszen még halála évét is eltérően közlik a kézikönyvek.¹¹ Kétségkívül a barokk kor ellentmondásokban bővelkedő gyermeke. Szuggesztív természetének az özvegy fejedelemszöny nem tud ellentállni. Ugyanerre a szuggesztivitásra való törekvését érezzük mondataiban is. Akaratos, hajthatatlan, gyorsan, sőt időnként túl hevesen s gyorsan határozó alkat, a Báthory Zsófia örökségével kapcsolatos botránya miatt még saját rendjében sem kedvelik, Zrínyi Ilonának pedig halálos ellenfelévé válik.¹² Hitvitázó irataiban szinte élvezettel szórja a hatfontos gorombaságokat protestáns ellenfeleire, ugyanakkor nemcsak a szentírási toposzok, hanem az antik mitológia terén is biztosan tájékozódik, méghozzá jóval kora átlaga felett, s a barokk széppróza terén a legjobb teljesítményre is képes.

Látásmódja végletes, mint ahogy végletekben gondolkozik a kor is, amely egy konok, bár korántsem nagy egyéniségű fejedelemszönyban is hol fertelmes Jezabelt, hol dicsőséges Juditot lát.

---

¹¹ Szinnyei és a Magyar irodalom története 2. 1683-at adják meg halála éveként, a Magyar Életrajzi Lexikon 1. kötete viszont 1705. október 25-ét ír. A dátum mindenképpen pontosítható lesz a jezsuita rend osztrák provinciájának évkönyveiből. Itt jegyzem meg, hogy Báthory Zsófia gyóntatójának névírás módja sem egységes a későbbi szakirodalomban. Bár az új munkák következetesen egy s-sel írják, megmaradtam a korabeli két s-nél.

¹² Részletesen szól erről Meszlényi Antal op. cit. 219–222. A rossz viszonyra nemcsak a kölcsönös feljelentések jellemzőek, hanem az is, hogy Kiss a búcsúztatóban, amikor az elhunyt nevében a hátramaradottakhoz szól, következetesen kihagyja Zrínyi Ilonát.